

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Згідно з даними TheGlobalCompetitivenessReport 2016-2017¹, Україна за рівнем конкурентоспроможності займає 85 місце серед 138 досліджуваних країн світу. За станом розвитку кластерів наша країна посідає 125 місце. В Україні є вкрай низький рівень інституційного розвитку (зокрема, найбільш проблемними питаннями є: захист інтелектуальної власності, права власності, захист міноритарних інтересів, незалежність судів, ефективність державних витрат) – 128 місце, недостатня підтримка державою розвитку інфраструктури – 75 місце, низька технологічна готовність (зокрема проблематичним залишається трансфер технологій і НДР) – 85 місце. Дещо краща ситуація в питаннях розвитку вищої освіти та професійної підготовки – 33 місце в рейтингу, інновацій – 52, співпраці університет-промисловість – 57.

Останніми роками в Україні державними органами влади на центральному та регіональному рівні ведеться активна робота щодо забезпечення сприятливих умов розвитку форм просторової організації бізнесу (ФПОБ). Зокрема, удосконалюється нормативна база регулювання діяльності індустриальних і технологічних парків; Кабінетом Міністрів України розроблено проект «Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017-2021 роки»; регіональними органами влади відводиться вагоме місце ФПОБ у стратегіях розвитку регіонів.

Перші ФПОБ в Україні з'явилися у другій половині 90-х років ХХ ст. і кількість їх видів з роками збільшувалася (рис. 1). Однак, аналізуючи

¹TheGlobalCompetitivenessReport 2016-2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

особливості їх функціонування,² встановлено, що регіони через наявність організаційних й правових прорахунків створення ПОБ все ще не отримують очікуваного ефекту від їх діяльності.

Рис. 1. Період виникнення та сучасний стан розвитку форм просторової організації бізнесу в Україні

Джерело: побудова автором на основі³

Зокрема, до **ключових причин виникнення недостатньої дієвості ФПОБв** України можна віднести низку чинників.

1. Відсутність державної стратегії щодо формування та розвитку ПОБ в Україні. Звідси незавершеність і відсутність системного підходу до формування відповідного правового забезпечення діяльності форм ПОБ.

2. Незадовільна нормативно-правова база регулювання діяльності форм ПОБ. Процедура створення та державної реєстрації більшості форм ПОБ є

²Ткач С.М. Розвиток інноваційної інфраструктури в Україні та Польщі / С.М. Ткач // Збірник наукових праць «Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України». – Л.: 2016. – № 3. – С. 92-97; Ткач С.М. Спеціальні економічні зони в Україні: досвід та нові пріоритети просторової організації / С.М. Ткач // Регіональна економіка, – Л.: 2016. – № 3. – С. 86-97.

³Ткач С.М. Нормативно-правове регулювання діяльності просторових форм організації бізнесу в Україні: ключові проблеми та перспективи розвитку / С.М. Ткач // Економіка та право. – К.: 2017. – № 1(46). – С. 105-112

забюрократизована і доволі громіздкою. Часта зміна умов функціонування ПФОБ. Відсутність нормативно-правового регламентування особливостей створення і функціонування таких форм ПОБ як кластери, технополіси, соціотехнополіси, он-лайн платформи та ін.

3. Наявність організаційних прорахунків щодо створення форм ПОБ, неврахування особливостей потенціалу регіонів та бізнес-середовища.

4. Функціонування державних і недержавних структур, діяльність яких повинна бути спрямована на підтримку розвитку форм ПОБ, має більше формальний характер, а подекуди навіть тіньовий характер (це стосується венчурних фондів) і не дає поки-що необхідного результату.

5. Масовість правопорушень (насамперед податкового і митного законодавства) з боку суб'єктів господарювання, які були учасниками наявних форм ПОБ (це насамперед стосується СЕЗ і ТПР). Вимивання коштів у вигляді отриманого доходу замість реінвестування в модернізацію основного капіталу підприємств, розвиток інноваційної діяльності.

6. Низький рівень кооперація підприємств між собою, а також науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами.

7. Недовіра бізнесу до влади. Так, кожний другий підприємець вважає, що органи влади створюють перешкоди для бізнесу⁴.

Законодавча база регулювання наявних ФПОБ в Україні є доволі громіздкою і складною. Пропонуємо більш детально зупинитися на ключових проблемах нормативно-правового забезпечення розвитку основних форм просторової організації бізнесу, які є в Україні, та рекомендаціях щодо його поліпшення.

❖ *спеціальні (вільні) економічні зони*

Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р. №2673-ХІІ. передбачено порядок створення і ліквідації та механізм

⁴Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік. За результатами національного опитування малого і середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/USAIDLEV/2016-2017-abcareportshort23042017final>

функціонування СЕЗ на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з державними органами влади⁵. В Україні до 2001 року було створено 11 СЕЗ («Азов», «Донецьк», «Закарпаття», «Інтерпорт Ковель», «Курортотополіс Трускавець», «Миколаїв», «Порто-франко», «Порт Крим», «Рені», «Славутич», «Яворів») терміном на 20-60 років. Їхня діяльність регулюється окремими законами. Окрім того, вітчизняним законодавством передбачено різні функціональні типи СЕЗ: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо.

Ключовими недоліками законодавчої бази регулювання діяльності СЕЗ є складна, непрозора і довготривала процедура створення СЕЗ із обов'язковим прийняттям відповідного закону у Верховній Раді України. Наявність багаторівневої системи управління та високий ступінь зарегульованості СЕЗ супроводжувався одночасною нездатністю держави забезпечити ефективний контроль за їх діяльністю. Непрозорий механізм надання пільг – не було визначено однакового для всіх товаровиробників, включаючи малий і середній бізнес, шаблону надання пільг. Нівелювання ознак СЕЗ і втрата довіри інвесторів через різку зміну умов функціонування СЕЗ (скасування практично усіх пільг у 2005 році).

Рекомендації. У сучасних умовах господарювання продовжувати функціонування СЕЗ в Україні у попередньому вигляді та створювати нові СЕЗ з наявною правовою базою немає доцільності. Проте повністю відмовлятися від практики їх застосування не варто. Трансформація СЕЗ в Україні має відбуватися в напрямі розвитку їх інших функціональних типів (насамперед технопарків, галузевих парків), наукових парків, кластерів та базуватися на стратегічних цілях розвитку регіонів, забезпечувати реалізацію пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, науки та техніки в Україні, які

⁵Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 р. № 2673-ХІІ [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>

визначені Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року та Законами України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» і «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні».

❖ *наукові парки*

Правові, економічні, організаційні відносини, пов'язані із створенням та функціонуванням наукових парків (НП) в Україні, затверджені Законом України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI. Згідно з цим Законом, науковим парком є юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів НП⁶.

Ключові проблеми. У Господарському кодексі України та Законі України «Про інноваційну діяльність» є відсутніми правові засади НП як суб'єктів інноваційної діяльності. Наявна мережа НП в Україні є вузько локалізованою (близько 70% НП України розташовані в м. Київ, Харків, Одеса), попри наявність сильних наукових осередків в інших регіонах України.

Рекомендації. Доцільно додати положення щодо діяльності таких невід'ємних складових НП як спін-оф компаній, бізнес-інкубаторів у Законі України «Про наукові парки» (статті 1, 13). Зокрема для уникнення подвійних трактувань визнання терміну «спін-оф компанія», можна подати його у редакції проекту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності»: «спін-оф компанія – суб'єкт інноваційної діяльності впродовж двох календарних років з моменту його державної реєстрації як суб'єкта господарювання у порядку, встановленому законодавством, засновником (співзасновником) якого є наукова установа або вищий навчальний заклад, або який отримав ліцензію на використання технологій або

⁶Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563- VI [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>

об'єктів права інтелектуальної власності, розроблених науковою установою або вищим навчальним закладом»⁷.

Окрім того, у Господарському кодексі України закріпити загальний статус НП, доповнивши положення статті 127, а також у Законі України «Про інноваційну діяльність», доповнивши п. 2 статті 16. Подальшого комплексного правового врегулювання потребують питання щодо комерціалізації та захисту інтелектуальної власності, її передачі й використання НП.

З метою розширення мережі НП насамперед необхідно Міністерству освіти і науки України провести інформаційно-агітаційні заходи щодо представлення особливостей створення та переваг функціонування цих просторових форм організації бізнесу для вищих навчальних закладів та наукових установ. Регіональним органам влади необхідно на основі результатів обговорення питання можливості створення НП з вищими навчальними закладами, науковими установами та зацікавленими сторонами вжити відповідних заходів, зокрема щодо інформаційного забезпечення, сприяння пошуку учасників НП, розроблення регіональних програм розвитку наукових парків тощо.

Наявним НП України необхідно інтегруватися у міжнародні організації підтримки розвитку НП. До прикладу, ставати членом Міжнародної асоціації наукових парків (International Association of Science Parks and Areas of Innovation), що дозволить підвищити міжнародну видимість вітчизняних НП, спростить пошук ділових партнерів⁸.

❖ *технологічні парки*

Правові засади функціонування технопарків в Україні встановлені Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» 15.07.1999 р. № 991-XIV. Спеціальний режим інноваційної діяльності запроваджується для ТП строком на 15 років і діє при виконанні проектів ТП. Необхідно зазначити, що, як і у випадку із СЕЗ, до

⁷Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» [Електронний ресурс]. Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/>

⁸International Association of Science Parks and Areas of Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iasp.ws/web/guest/few-words>

прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» для ТП були передбачені більш ширші умови підтримки їх розвитку⁹.

Згідно з вимогами вітчизняного законодавства, підставою для державної реєстрації ТП є включення його до переліку ТП, що наведений у преамбулі Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». В Україні зареєстровано 16 ТП «віртуального типу». Проте, лише у восьми ТП відбувається реалізація проектів: по 1 проекті у: «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона» (м. Київ), «Вуглемаш» (м. Донецьк), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Текстиль» (м. Херсон) і «Яворів» (Львівська область), по 2 проекти у: «Київська політехніка» і «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ) і по 3 проекти в «Інститут монокристалів» (м. Харків).

Ключові проблеми. Правова колізія щодо сутності ТП, як одного з підвидів СЕЗ, і функціонування спеціального режиму на території технопарку. Так, згідно із Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», СЕЗ є частиною території, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності, у той час як Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» передбачено, що пільги надаються не на інноваційну діяльність ТП, яка здійснюється на певній території, а лише на окремий інноваційний проект, що пройшов державну реєстрацію. Більше того, після внесення змін до останнього закону, якими було ліквідовано більшість пільг, про фактичне існування спеціального режиму інноваційної діяльності ТП не йдеться. Скасування пільг для ТП порушило ст. 3 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності

⁹ Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» 15.07.1999 р. № 991-XIV [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/991-14>

технологічних парків» про дію спеціального режиму терміном на 15 років¹⁰. Складна, забюрократизована процедура експертизи та реєстрації проектів ТП. Виключно віртуальний характер діяльності ТП не забезпечує відповідного економічного ефекту для регіону.

Рекомендації. Розробити новий закон «Про технологічні парки» або об'єднати в один закон «Про наукові та технологічні парки» та скасувати Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», що дасть можливість позбутися нашарувань недіючих та суперечливих норм законодавства. Регламентування процесу створення ТП в Україні потребує кардинальної редакції в напрямі спрощення і розширення можливостей для суб'єктів, які планують функціонування ТП без отримання державної фінансової допомоги. Дискусійним є необхідність включення новостворених ТП до переліку парків, наведеного в преамбулі Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» як підстави для їх державної реєстрації, адже ТП в Україні не мають ознак СЕЗ. Окрім того, скасування цієї норми спростить сам процес і скоротить час реєстрації ТП.

Відійти від практики створення ТП лише віртуальної форми. Доцільно сформуванню багаторівневу систему державної підтримки ТП, як на національному, так і місцевому рівні. Зокрема здійснювати за рахунок державних коштів стартове фінансування високотехнологічних проектів ТП, розвивати інфраструктуру, надавати гранти й позики, передбачити «інкубаційний податковий період» для підприємств, які реалізують проекти в НП тощо. Однак необхідно прописати максимально прозорий і простий механізм надання цих пільг, щоб уникнути зловживання з обох сторін.

❖ *індустріальні парки*

Згідно із Законом України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. № 5018-VI, індустріальним парком є визначена ініціатором створення ТП

¹⁰Ткач С.М. Нормативно-правове регулювання діяльності просторових форм організації бізнесу в Україні: ключові проблеми та перспективи розвитку / С.М. Ткач // Економіка та право. – К.: 2017. – № 1(46). – С. 105-112

відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники ІП можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах ІП¹¹. Окрім того, за останніми правками до цього закону було дано визначення транскордонного індустріального парку, порядок створення і функціонування якого регулюється міжнародними договорами України.

Державна підтримка надається ініціаторам створення, керуючим компаніям та учасникам ІП, включеним до Реєстру індустріальних парків. Така підтримка облаштування ІП може здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством. Вітчизняним законодавством передбачено створення ІП терміном не менше 30 років. На нинішній день на території України функціонує 7 приватних ІП, які не включені до Реєстру ІП, і 22 ІП, які до нього включені¹².

Ключові проблеми. Складність отримання коштів з Державного, місцевих бюджетів; неякісний менеджмент індустріальних парків; неврегульованість земельних питань. Згідно із вітчизняним законодавством, створення індустріальних парків може відбуватися виключно на землі промислового призначення. А спеціальної процедури переведення цільового призначення землі під парк він не вказує. Відповідно, переведення цільового призначення землі для учасників парку займає зайвий час і витрати. Окрім того, існують труднощі з виділенням земель державної чи комунальної власності для парків, стягнення орендної плати за земельні ділянки. Обмеженість інфраструктурного забезпечення розвитку індустріальних парків, пов'язана із складністю доступу до мереж електро-, газо- та водопостачання, монополізацією даного ринкового сегменту, а також неврегульованістю питань щодо розбудови та надання

¹¹ Закон України «Про індустріальні парки» 21 червня 2012 року № 5018-VI [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>

¹² Мережа індустріальних парків в Україні [Електронний ресурс]. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. - Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>

технічних умов приєднання до мереж енергетичних об'єктів розподіленої енергетики. Непривабливість майданчиків для будівництва індустріальних парків, оскільки, з одного боку, парк типу Greenfield передбачає створення парку на новій земельній ділянці, де немає необхідної інфраструктури. З другого боку, індустріальні парки типу Brownfield створюється на базі вже існуючого промислового майданчика, підприємств-банкрутів, які зазвичай в Україні знаходяться у плачевному стані і потребують значних витрат на їх облаштування та модернізацію.

❖ *кластери*

Свого часу, в Україні були розробленими, але залишилися не затвердженими «Концепція створення кластерів в Україні» (2008 р.) і «Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів» (2009 р.). У плані заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки, затвердженого КМУ, на 2015 рік було закладено розроблення проектів актів щодо визначення засад створення та функціонування технологічних платформ і кластерів. Однак, на сьогодні це питання залишається відкритим, попри те, що з кожним роком кількість цих ПФОБ зростає в Україні. На практиці кластерні утворення в Україні юридично оформлюються здебільшого у формі асоціацій комерційних і некомерційних організацій або у формі громадських неприбуткових організацій.

Ключові проблеми. У вітчизняному законодавстві до сих пір відсутніми є як визначення поняття «кластер», його видів, так і нормативно-правове регламентування особливостей його створення і функціонування.

Рекомендації. Кластерна модель розвитку економіки розвинених країн світу продемонструвала свою високу ефективність при забезпеченні їх конкурентоспроможності. В Україні формування кластерів відбувається стихійно без сформованої відповідної правової бази і державної підтримки. З огляду на це, насамперед потребує закріплення визначення «кластер» на законодавчому рівні. Пропонуємо у статті 127 Господарського кодексу України

доповнити перелік форм об'єднання інтересів підприємств і навести визначення «кластер» у такій редакції: «це локально інтегрована мережа взаємно зацікавлених у співпраці та використанні отриманих результатів суб'єктів, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного та кластера загалом». Окрім того, положення статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» доповнити визначенням «інноваційний кластер – об'єднання технологічно взаємопов'язаних суб'єктів господарювання, які взаємодіють між собою на договірних засадах, ведуть діяльність у певному (або суміжних та забезпечуючих) секторі економіки та територій, і в рамках якого створюються умови для стимулювання інноваційної діяльності та здійснюється виробництво інноваційної продукції¹³». А статтю 1 Закону України «Про транскордонне співробітництво» доповнити визначенням поняття «транскордонний кластер».

Задля створення єдиної національної мережі кластерів в Україні необхідно розробити Стратегію розвитку кластерів, якою буде передбачено створення як національних, так і регіональних кластерів. Національні кластери необхідно створювати насамперед у пріоритетних та перспективних сферах господарювання (сфера інформаційних технологій, аерокосмічна, фармацевтична, виробництво електроніки та телекомунікаційного обладнання та виробництво медичної, високоточної та оптичної техніки), енергетичного та екологічно чистих секторів. Своєю чергою, регіональні кластери мають створюватися, виходячи з особливостей конкурентних переваг кожного регіону. Для розбудови мережі кластерів в Україні доцільно залучати підтримку загальноєвропейськими програм, міжнародних організацій та фондів, проектів транскордонного співробітництва.

¹³Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» [Електронний ресурс]. Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/>